

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТАХ ТА ОСВІТНЬОМУ СТАНДАРТИ

Шелестова Л. В.

доктор пед. наук, ст. наук. співробітник,
пров. наук. співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України

В системі освіти України індивідуалізація навчання стала одним із ключових аспектів, спрямованих на забезпечення якісної освіти та розвитку кожного учня. Цей підхід визнає і враховує унікальність кожної дитини, її потреби, інтереси, здібності та особливості. Процес індивідуалізації навчання регулюється рядом нормативних документів, які надають основні принципи та вказівки для впровадження цього підходу в школах.

Ці нормативні документи спрямовані на розвиток освіти в Україні з урахуванням індивідуальних потреб та особливостей кожного учня. Вони покликані забезпечити рівні можливості для всіх школярів та створити умови, за яких кожна дитина зможе розвиватися у своєму власному темпі та відповідно до своїх потреб. Розглянемо деякі з них.

Закон України «Про освіту» встановлює загальні принципи освіти в Україні, зокрема і принципи індивідуалізації навчання. Згідно з цим законом, освітній процес має бути спрямований на задоволення потреб та інтересів кожного учня, розвиток його здібностей та формування особистості. Згідно зі ст. 53 цього закону здобувачі освіти мають право на: навчання впродовж життя та академічну мобільність; індивідуальну освітню траєкторію, що реалізується, зокрема, через вільний вибір видів, форм і темпу здобуття освіти, закладів освіти і запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін та рівня їх складності, методів і засобів навчання; якісні освітні послуги; справедливе та об'єктивне оцінювання результатів навчання; відзначення успіхів у своїй діяльності; свободу творчої, спортивної, оздоровчої, культурної, просвітницької, наукової і науково-технічної діяльності тощо.

Закон України «Про повну загальну освіту» (2020) декларує, що «...освітній процес у закладах освіти організовується відповідно до Закону України «Про освіту», цього Закону, інших актів законодавства, освітньої програми (освітніх програм) закладу освіти та спрямовується на виявлення та розвиток здібностей та обдарувань особистості, її індивідуальних здібностей, досягнення результатів навчання, прогресу в розвитку, зокрема формування і застосування відповідних компетентностей, визначених державними стандартами». Індивідуальна освітня траєкторія учня реалізується з урахуванням необхідних для цього ресурсів, наявних у закладу (закладів) освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, зокрема тих, що забезпечують здобуття освіти за мережевою формою здобуття освіти.

У Державному стандарті початкової освіти (2019) зазначено, що метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості. Окреслено, що реалізація цієї мети ґрунтується на таких ціннісних орієнтирах, як: визнання унікальності та обдарованості кожної дитини, що забезпечується рівним доступом до освіти, заборонаю будь-яких форм дискримінації або відокремлення дітей на основі попереднього відбору; цінність дитинства, що оберігається шляхом встановлення освітніх вимог, які відповідають віковим особливостям дитини, визнання прав дитини на навчання через діяльність, зокрема гру, обмеження обсягу домашніх завдань для збільшення часу на рухову активність і творчість дитини; радість пізнання, що обумовлюється використанням в освітньому процесі дослідницької та проектної діяльності; розвиток вільної особистості шляхом підтримки самостійності, незалежного мислення, оптимізму та впевненості в собі; утвердження людської гідності, поваги до прав людини, міцного здоров'я та добробуту, плекання любові до рідного краю та української культури, шанобливе ставлення до Української держави. Спільними для всіх ключових компетентностей є такі вміння, як читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами.

Постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» спрямована на забезпечення інклюзивної освіти, яка передбачає створення умов для навчання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Одним з основних принципів інклюзивної освіти є індивідуалізація навчання, що враховує потреби та можливості кожного учня.

Концепція розвитку загальної середньої освіти «Нова українська школа» передбачає перехід до нових підходів до навчання, які базуються на принципах індивідуалізації та диференціації. Зокрема, вона підкреслює необхідність створення умов для індивідуалізованого підходу до кожного учня, щоб кожен мав можливість розвиватися відповідно до своїх потреб та здібностей.

У 2000 році було прийнято *Концепцію розвитку дистанційної освіти в Україні*, де зазначено про необхідність забезпечення розвитку освіти на основі нових прогресивних концепцій, запровадження у навчально-виховний процес новітніх педагогічних технологій та науково-методичних досягнень, створення нової системи інформаційного забезпечення освіти. Планувалося, що поступове введення дистанційного навчання сприятиме появі нових можливостей для оновлення змісту навчання та методів викладання дисциплін і розповсюдження знань; розширення доступу до всіх рівнів освіти; реалізації системи безперервної освіти протягом життя; індивідуалізації навчання за масовості освіти. Дистанційна освіта визначалася як рівноцінна форма навчання, що реалізується

за технологіями дистанційного навчання. Тож педагогічні технології дистанційного навчання з огляду на визначення в Концепції – це технології опосередкованого активного спілкування з використанням телекомунікаційного зв'язку та методології індивідуальної роботи зі структурованим навчальним матеріалом, представленим у електронному вигляді. Соціальними групами, визначеними цим документом, на які орієнтується система дистанційної освіти є учні старших класів, бажаючі одержати додаткові знання паралельно з навчанням у школі; особи, які готуються до вступу у вищі навчальні заклади; особи, які мають медичні обмеження для одержання регулярної освіти та ін. Але в такому глобальному масштабі використання інформаційних технологій навчання – це виклик сучасності. До перерахованих соціальних груп наразі додається великий віковий контингент учнів – це учні, віком з 6 до 16 років. Тому у 2020 році було прийнято новий документ – Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти від 6 жовтня 2020 року, яке розширює можливості для дистанційного навчання учнів як за дистанційною формою здобуття освіти, так і при використанні технологій дистанційного навчання в інших формах здобуття освіти.

Законом України «Про освіту» (ст. 9) також визначено, що кожен громадянин може отримати освіту у двох формах: інституційній (очна, заочна, дистанційна, мережева) та індивідуальній (екстернат, сімейна (домашня), педагогічний патронат).

Індивідуальна форма навчання забезпечує право осіб на здобуття повної загальної середньої освіти в загальноосвітніх навчальних закладах. Організація такої форми навчання визначається Положенням МОН України про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти (№ 8 від 12 січня 2016 р.).

Індивідуальна форма навчання може запроваджуватись для таких осіб:

- для тих, хто за станом здоров'я (у тому числі особи з особливими освітніми потребами, з інвалідністю та ті, яким необхідно пройти медичне лікування в закладі охорони здоров'я більше одного місяця) не можуть відвідувати навчальний заклад;

- для тих, хто проживає у селах і селищах (коли кількість учнів у класі становить менше 5 осіб);

- для тих, хто проживає у зоні збройного конфлікту, на тимчасово окупованій території України або у населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження тощо та надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру (з використанням дистанційної форми навчання) відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»;

- для іноземців або осіб без громадянства (діти–біженці, діти, чиї батьки подали заяви про визнання біженцями або особами, які потребують додаткового чи тимчасового захисту, діти іноземців та осіб без громадянства, які утримуються в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства).

Для зарахування особи до закладу освіти на індивідуальну форму навчання необхідно подати заяву встановленої та певний перелік документів. Зарахування зазвичай до початку навчального року та на навчальний рік.

Сімейна (домашня) форма може бути організована для осіб віком до 18 років, батьки, інші законні представники яких виявили бажання організувати освітній процес самостійно з урахуванням здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду своїх дітей, для забезпечення їх індивідуального темпу засвоєння освітньої програми. 4 рази на рік учень повинен підтвердити свої знання у державній школі, за якою він закріпений.

У законодавстві вказано ряд причин, які дають змогу дітям обрати екстернатну форму освіти. Так, пункт 1 розділу 2 Положення МОН України про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти (№ 8 від 12 січня 2016 р.) передбачає такі підстави:

- із поважних причин не можуть відвідувати навчальні заняття в закладі освіти або не можуть пройти річне оцінювання (стан здоров'я, збройний конфлікт, проживання /перебування за кордоном (для громадян України), на неконтрольованій території або на території населених пунктів на лінії зіткнення, території, на якій встановлено режим надзвичайної ситуації або режим надзвичайного стану тощо);

- не завершили здобуття певного рівня повної загальної середньої освіти в закладі освіти та/або не мають результатів річного оцінювання з окремих навчальних предметів та/або атестації;

- є громадянами України, які здобували або здобувають повну загальну середню освіту за кордоном (в закладах освіти інших країн);

- прискорено опанували або бажають прискорено опанувати зміст навчальних предметів одного або декількох класів (рівнів повної загальної середньої освіти);

- самостійно опанували або бажають самостійно опанувати зміст окремих навчальних предметів за певний клас;

Для цього необхідно подати заяву, вказавши причину переведення та додати документи, що підтверджують наявність такої причини. Це може зробити сама дитина чи хтось один із батьків (або законний її представник).

Здобуття дітьми освіти за індивідуальною формою покладає ряд зобов'язань на заклад освіти. Зокрема, заклад освіти в особі керівника забезпечує реалізацію індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти через: розроблення індивідуальних навчальних планів та індивідуальних програм розвитку (у разі потреби); організації та проведення консультацій (у разі потреби) та оцінювання результатів навчання здобувачів освіти (далі – оцінювання); надання доступу здобувачам освіти до безоплатного користування підручниками, навчальними посібниками та іншою літературою бібліотечного фонду, навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною інфраструктурою закладу освіти тощо (пункт 7 розділу 1 Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти). Керівник закладу освіти ознайомлює учня та одного з батьків (чи інших законних представників) із порядком організації відповідної

індивідуальної форми здобуття освіти, зокрема і з порядком і періодичністю оцінювання.

Для отримання дитиною сімейної освіти батьки обирають заклад освіти самостійно. Школа, на території обслуговування якої мешкає дитина, не може відмовити в наданні сімейної освіти. Також заклад освіти зобов'язаний поінформувати відповідну службу в справах дітей про зарахування (переведення) здобувачів освіти на сімейну форму (зادля запобігання порушень прав дітей та забезпечення виконання обов'язків батьків чи інших законних представників).

Здобуття дітьми освіти за екстернатною чи сімейною формою учень забезпечується індивідуальною освітньою траєкторією. Вона формується шляхом визначення власних освітніх цілей, а також вибору суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними: форм здобуття загальної середньої освіти; навчальних планів та програм; навчальних предметів (інтегрованих курсів), інших освітніх компонентів, у тому числі вибіркових, і рівнів їх складності; форм організації освітнього процесу, методів, засобів навчання; темпів засвоєння освітньої програми та/або послідовності вивчення окремих навчальних предметів (інтегрованих курсів). (Закон України «Про повну загальну середню освіту», Стаття 14, пункт 1).

Індивідуальна освітня траєкторія учня реалізується на підставі індивідуальної програми розвитку, індивідуального навчального плану, що розробляється педагогічними працівниками у взаємодії з учнем та/або його батьками, схвалюється педагогічною радою закладу освіти, затверджується його керівником та підписується батьками.

Індивідуальний навчальний план учня має забезпечувати виконання ним освітньої програми закладу освіти та передбачати його участь у контрольних заходах, а також у разі необхідності враховує особливі освітні потреби учня, визначені за результатами комплексної психолого–педагогічної оцінки його розвитку. Індивідуальний навчальний план може визначати відмінні від визначених освітньою програмою закладу освіти послідовність, форму і темп засвоєння учнем освітніх компонентів.

У разі здобуття освіти за екстернатною формою та формою педагогічного патронажу індивідуальний навчальний план складається в обов'язковому порядку, а у разі здобуття освіти за сімейною (домашньою) формою – за бажанням учня та/або його батьків. (Закон України «Про повну загальну середню освіту», Стаття 14, пункт 2).

За умови вибору дитиною індивідуальної форми навчання з використанням дистанційних технологій відповідальність батьків полягає у створенні ними умов для навчання дитини та сприянні виконанню дитиною освітньої програми й отриманню нею передбачених програмою результатів навчання. Зокрема, дитина повинна мати доступ до мережі інтернет, персональний комп'ютер (з можливістю використання засобів аудіо–, відеоконференцзв'язку) (Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти, пункт 3 розділу 3).

Оцінювання результатів при екстернатній та сімейній формах навчання відбувається з різною періодичністю. Здобувачі освіти за екстернатною формою навчання один раз на рік проходять оцінювання та атестацію (державна підсумкова атестація). Річне оцінювання проводиться з усіх навчальних предметів, обов'язкових для вивчення відповідно до освітньої програми до закінчення навчального року. Для екстернів, які навчаються за кордоном або тих, хто проживав чи проживає на тимчасово окупованій території (або на території населених пунктів на лінії зіткнення чи території, на якій встановлено режим надзвичайної ситуації або режим надзвичайного стану), оцінювання може проводитися протягом усього навчального року.

Здобувачі освіти за сімейною формою проходять підсумкове (семестрове та річне, що здійснюється за результатами семестрового) оцінювання, а також державну підсумкову атестацію.

Учні початкових класів за сімейною формою освіти, за бажанням одного з батьків чи інших законних представників, за індивідуальним навчальним планом можуть проходити оцінювання додатково (більш як два рази на рік). Для них формувальне та підсумкове оцінювання відбувається за участі педагогічного працівника та одного з батьків чи інших законних представників. Таке оцінювання може бути організоване в освітньому середовищі, звичному для здобувача освіти. Час для такого оцінювання визначає заклад освіти, але це має бути не більше ніж 4 навчальні дні впродовж навчального року (з урахуванням вимог до організації освітнього процесу відповідно до державних санітарних правил і норм).

Тривалість оцінювання для екстернів і здобувачів освіти за сімейною формою також визначена законодавством (розділ 5 пункт 2 Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти).

Заклади освіти ознайомлюють учнів із переліком питань, за якими здійснюється оцінювання. Завдання для оцінювання складає заклад освіти (відповідно до освітньої програми та навчальних програм з окремих навчальних предметів (інтегрованих курсів), а також особливостей засвоєння освітньої програми, визначених індивідуальним навчальним планом (за його наявності)).

Для забезпечення індивідуальної форми здобуття освіти доречно використовувати технології дистанційного навчання відповідно до Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти й науки України № 1115 від 08 вересня 2020 р.) [1].

Рішення про використання технологій дистанційного навчання в освітньому процесі ухвалюється педагогічною радою закладу освіти до початку навчального року або, за необхідності, впродовж навчального року. Дистанційне навчання осіб із особливими освітніми потребами здійснюється з урахуванням індивідуальної програми розвитку та забезпечується за участі асистента вчителя та/або асистента учня.

Облік навчальних занять і результатів навчання учнів під час дистанційного навчання здійснюється відповідно до законодавства (у класному журналі, свідоцтвах досягнень). За рішенням педагогічної ради закладу освіти для

організації дистанційного навчання може використовуватися електронний розклад занять, електронний класний журнал/щоденники (пункт 11 розділу I Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти.

За невиконання батьками своїх обов'язків щодо забезпечення здобуття дитиною освіти (зокрема, якщо вони не забезпечують участь дитини в освітньому процесі протягом 10 робочих днів підряд з невідомих причин), заклад освіти інформує про це відповідну службу у справах дітей.

У зв'язку з уведенням в Україні воєнного стану (Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», №64 від 24 лютого 2022 р.) діти можуть здобувати освіту за дистанційною формою в закладі освіти, в якому навчалася раніше. Якщо заклад освіти фізично зруйновано, його працівники організують дистанційне навчання для всіх здобувачів. Якщо дистанційне навчання в закладі освіти не здійснюється, дитина може продовжити навчання в іншому закладі освіти на території України.

Таким чином, нормативні документи, що регулюють процес індивідуалізації навчання, створюють правову базу для реалізації цього підходу в освітніх закладах. Вони надають вчителям, адміністрації шкіл і батькам чіткі вказівки та рекомендації щодо реалізації індивідуального підходу до навчання.

Зокрема, ці документи передбачають:

- розробку індивідуальних навчальних планів. Вчителі спільно з учнями та їх батьками створюють індивідуальні навчальні плани, які враховують потреби, інтереси та можливості кожного учня. Це дає змогу адаптувати навчальний матеріал до індивідуальних особливостей учня;

- розширення варіативності навчального процесу. Забезпечення широкого вибору навчальних матеріалів, методів та завдань дає змогу учням вибирати ті теми, завдання та підходи, які найбільше відповідають їхнім інтересам та стилі навчання;

- індивідуальне консультування. Вчителі забезпечують індивідуальне консультування та підтримку учнів, надаючи їм необхідну допомогу та пояснення. Це допомагає учням краще зрозуміти навчальний матеріал та розвивати свої навички;

- адаптацію оцінювання. Врахування індивідуальних особливостей учнів при оцінюванні дозволяє виявити їхні успіхи та досягнення, визнати різноманітність способів виявлення знань та навичок;

- співпрацю з батьками у процесі індивідуалізації навчання. Школи активно залучають батьків до процесу планування та визначення особистісних цілей для своїх дітей. Батьки мають можливість висловити свої побажання та спостереження щодо розвитку та навчання своїх дітей, а також отримати консультацію від педагогічних працівників.

Основні принципи індивідуалізації навчання, встановлені цими нормативними документами, сприяють розвитку кожної дитини з урахуванням її потреб, інтересів та особливостей. Індивідуалізація навчання впливає на формування гнучкого та стимулюючого навчального середовища, яке сприяє активному залученню учнів до навчання та розвитку їхнього потенціалу.

Завдяки впровадженню індивідуалізації навчання в Україні, школярі мають можливість розвиватися відповідно до своїх індивідуальних потреб та здібностей, отримувати якісну освіту та підготовку для майбутнього. Цей підхід сприяє розширенню можливостей кожної дитини та підвищує загальний рівень освіти в країні.